

ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ КАТЕГОРИЗАЦІЇ НЕГАЦІЇ

С. О. Швачко, д-р філол. наук, професор;

І. К. Кобякова, канд. філол. наук, доцент;

Н.І. Сахарова, магістр

Сумський державний університет,

вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна

E-mail: shvachko.07@ukr.net

kobyakova@ukr.net

saharova.natalia@i.ua

У статті фокусується увага на лексичних, граматичних та морфемних маркерах омовлення категорії негації. Розглядаються вербальні та невербальні засоби категоризації негації, їх взаємодія в англomовному дискурсі. Особлива увага приділяється лексичним негаторам з експліцитним та імпліцитним значенням. Підтверджується думка про мононегативність англійської мови на релевантному емпіричному матеріалі. Осмислюється онтологія діючих метазнаків. Розглядаються питання перспективи подальшого дослідження.

***Ключові слова:** категорія негації, імпліцитне та експліцитне заперечення, полінегативність, мононегативність, вербальні та невербальні засоби., метамова, метазнак, англійська мова.*

Дослідження проблеми негації має філософсько-лінгвістичне обґрунтування. Проблеми НЩО, категорії заперечення присвячували свої роботи філософи та мовознавці: Г. Гегель, Ж.-П. Сартр, М. Гайдеггер, С. В. Куцепал, Н. М. Солодухо та інші. **Актуальність** роботи зумовлена недостатньою вивченістю наукового розуміння проблеми НЩО в її синергетичному модусі, а також – підвищеним інтересом лінгвістів до негації у процесі спілкування, асоціаціями з основними ментальними операціями, тобто малодослідженістю зазначеної теми, зокрема вербального і невербального корпусів позначення об'єкту творчого пошуку.

Мета та завдання дослідження обумовлюють **методологію** роботи, методи та прийоми аналізу. У роботі використано принципи діалектики наукового пізнання, загальнонаукові методи системного аналізу та синтезу для дослідження мовних явищ; індуктивно-дедуктивний підхід використовувався для виявлення закономірностей філософського та лінгвістичного модусів категорії заперечення та її омовлення. **Мета** статті полягає в систематизації найпоширеніших вербальних та невербальних маркерів категорії негації, що вивчається на матеріалі сучасної англійської мови.

Для досягнення поставленої мети сформульовані такі **завдання**: визначити корпус досліджуваного матеріалу; класифікувати вербальні засоби омовлення негації на лексичному, морфемному та граматичному рівнях; ідентифікувати експліцитне та імпліцитне вираження негації; осмислити таксономію невербальних засобів експлікації заперечного значення; проаналізувати дескрипцію маркерів у художній англomовній літературі.

Об'єктом дослідження є категорія негації, а **предметом** – вербальні, невербальні засоби її експлікації та омовлення в англomовному дискурсі.

Негація як прагматична, семантична та морфо-синтаксична категорія є мовною універсалією, як такою, що притаманна мовам світу.

Кожній мові притаманні відсутні та наявні речі, бажані та небажані референти, стверджувальні та заперечні форми вираження. Негація як міждисциплінарна наука пов'язана з мовознавством, філософією, логікою, психологією, математикою, що пояснює її винятковий статус у науковій картині світу, у вербальному та

невербальному доменах. Дослідження категорії негачії в роботі здійснюється у дискусійному руслі.

У своїй феноменологічній онтології Ж.-П. Сартр приходиться до висновку, що відсутність, наявність мають таке саме буття, як і наявність, оскільки буття неможливо визначити лише через фізичну присутність; відсутність так само знаходить своє відображення у бутті, якщо не у формі фізичної присутності, то у ментальному сенсі, тобто, відсутність має місце саме у заданому онтологічному бутті, є частиною цього буття [1, 2].

Дослідженням негачії займалися К. А. Долінін [3], Л. В. Солощук [4], Є. І. Шендельс [5], які визначили її маркованість зазначеними релевантними вербальними та невербальними засобами. До вербальних засобів омовлення негачії належать лексичні маркери з негативним експліцитним або імпліцитним значеннями.

Під експліцитністю розуміється повне, відкрите, словесне вираження певного значення, імпліцитність передбачає опосередковану, приховану вербалізацію [5, с. 109]. На думку К. А. Долініна експліцитний зміст – це те, що сказано відкритим текстом [3, с. 6], тобто безпосереднє вираження думки.

Лексичні засоби омовлення негачії включають у себе повнозначні та службові частини мови. Найчастіше носіями негативного значення виступають дієслова, прикметники, іменники та прислівники, рідше маркерами негачії є службові частини мови.

Для наукового осмислення категорії НІЩО важливими є лінгвокогнітивне буття мовних одиниць на позначення зазначеного концепту. Визначення семантичних критеріїв заперечення є неможливим без розгляду таких понять як «значущість» та «лексичне значення». При визначенні значущості основне поняття, яким ми оперуємо, – це сема, «смілова одиниця» [6, с. 431]. У сучасній лінгвістиці значущостями вважають відображені у нашій свідомості специфічні знання стосовно диференційних чинників одиниць мови [7, с. 10], зумовлених іманентною інгерентністю модусів мови та мовлення.

У семіотичній системі, за допомогою якої реалізується проблема НІЩО, відображається ментальна діяльність, вона є результатом рефлексії свідомості. Результати гносеологічної діяльності оцінюються у семах:

- «так» / «ні»;
- «присутній» / «відсутній»;
- «наявний» / «лакунарний»;
- «позитивний» / «негативний»;
- «стверджувальний» / «заперечний».

Семи реалізуються на різних мовних рівнях, а тому концепт НІЩО омовлюється в номінативних та комунікативних одиницях. Лексичне значення слова визначається лінгвальними та позалінгвальними факторами. До позамовних ідентифікаторів лексичного значення тяжіє інформація про реальний світ, що відображається у людській свідомості та фіксується в абстрагованому вигляді у формі структурних одиниць значення – сем. До мовних факторів тяжіє глибинна структура мовних одиниць [7, с. 11].

На семантичному рівні імпліцитна негачія виражається базовими (*to deny, to reject, to end, to banish, to antagonize, to abandon, to hate, to stop, to fail, to absent, to lack etc.*) та фразовими дієсловами (*to give up, to take away, to back away, to shut down, to shut up etc.*). Наприклад:

He hates not being able to remember (1, p. 44); *I'm too sore and it seems some of my sense of humour was taken away with my child* (1, p. 45); *Stop apologizing* (1, p.63); *I refuse to open them* (1, p. 1).

Категорія негачії позначається іменниками типу *objection, denial, silence, refusal, dejection, reluctance, hatred, darkness etc.* Наприклад:

I listened at Mr. Edgar's door; it was all silence (3, p. 207); *I attempted to persuade him of the naughtiness of showing reluctance to meet his father* (3, p. 174).

Прикметники (*wrong, silent, deaf, void*) та прислівники (*hardly, scarcely, never, barely*) також вербалізують категорію заперечення. Наприклад:

And if I did, (which, however, I am far from allowing) I should not feel that I had done wrong (3, p. 90); *I hardly spoke a word, Ellen, and there he has gone out twice, crying* (3, p. 54); *Never have enough time here, always trying to make our way there* (1, p. 2).

Заперечні займенники типу *nobody, no one, nothing, none* експліцитно виражають негативне значення, виступають як головними, так і другорядними членами речення:

Nobody is healthy in London, nobody can be (3, p. 155); *I suppose it comes from the fact that none of us can stand other people having the same faults as ourselves* (5, p. 11).

До лексичних негаторів відносять номінативні одиниці (моноксеми та полілексеми) [8]. На морфемному рівні негачія виражається дериватами, які набули полярного по відношенню до вихідної одиниці значення за допомогою словотворчих формантів.

Лексичні засоби категоризації негачії являють собою маркери з однойменною семою. Вони допомагають семантизувати ту чи іншу комунікативну ситуацію та урізноманітнити мовлення негативними відтінками.

До морфемних засобів омовлення категорії негачії належить афіксація, представлена суфіксацією і префіксацією. Особливість негативних афіксів полягає у їхній здатності утворювати слова з протилежним значенням. В англійській мові префікси з негативною конотацією мають неоднорідне походження, а саме: запозичення з германських (*un-: unfair, unbearable, undeserved, unpredicted*) та романських (*dis-, de-: disarmingly, dissatisfaction, disposition*) мов, префікси грецького походження (*anti-: antisocial*), а також афікси, які з'явилися в англійській мові внаслідок переосмислення морфологічної структури запозичених слів (*in-: inconsiderate, indelicate*) [3, с. 110]. Що стосується суфіксів, то найуживанішими серед них є *-less* та *-free* (*seedless, thoughtless, relentless, merciless, heartlessness, carefree, moneyfree, duty-free*). Наприклад:

By this curious turn of disposition I have gained the reputation of deliberate heartlessness; how undeserved I alone can appreciate (3, p. 6); *How inconsiderate, how indelicate, how irrational, how unfeeling had been her conduct!* (4, p. 525); *Now and then, however, he is horribly thoughtless, and seems to take a real delight in giving me pain* (5, p. 13).

Заперечення у різних макросистемах представлено біполярно – мононегативно та полінегативно [9, с. 354], що дозволяє використовувати більш широкий спектр номінативних та комунікативних одиниць для екстеріоризації негачії у мовленні.

Заперечення як фундаментальна категорія пізнання світу характеризується складною гетерогенною системою засобів та форм репрезентації, які особливо яскраво виражені на граматичному рівні [3, с. 109]. Негачія, виражена на цьому рівні, потребує особливої уваги, адже кожна мова має свої індивідуальні граматичні особливості та семантичний дизайн. Продуктивним способом експлікації негачії на граматичному рівні слугує частка *not*, яка поєднується з допоміжними, модальними та дієсловами-зв'язками в усіх часових формах:

He didn't test his assumptions, all the same (1, p. 60); «*My dearest Emma, do not pretend, with your sweet temper, to understand a bad one, or to lay down rules for it: you must let it go its own way*» (4, p. 187).

Запитальні речення вербалізують категорію негачії, надаючи їй емоційності та експресивності:

Harry! Why didn't you tell me that the only thing worth loving was an actress? [5, p. 48]; *Didn't you get my letter?!* (2, p. 387).

Модальні патерни на кшталт *ought to +Indefinite Infinitive, might + Perfect Infinitive*, а також умовні речення виражають нездійсненні, бажані дії, наприклад:

You have not heard all that you ought to hear (4, p. 574); *He might have stuck a knife into her neck, she started round in such a talking* (3, p. 249).

На синтаксичному рівні базовими маркерами негачії виступають форманти *neither ... nor, unless* та *lest*:

I trembled lest he should send me to call her (3, p. 112); *I shall not be satisfied unless he comes* (4, p. 187); *There was neither real sorrow in it nor real joy* (5, p. 139).

Невербалика є об'єктом лінгвістичного, психологічного, соціологічного та дискурсивного аналізів. У кожній мові функціонують індивідуальні гетерогенні засоби вираження негачії, а серед них – культурами. Так, наприклад, у болгарській мові похитування головою справа наліво означає згоду, тоді як для української, російської та англійської лінгвосистем цей знак ідентифікує заперечення.

The man shook his head. 'It's too far for me,' he muttered (5, p. 162); *Dorian Gray shook his head. 'No Harry, I have done too many dreadful things in my life'* (5, p. 162); *He shook his head and laughed – 'I cannot separate Miss Fairfax and her complexion'* (5, p. 30).

У наведених прикладах мовці заперечно похитують головою, доповнюючи та інтенсифікуючи вербально виражене заперечення.

She averted her face: he apparently put some question which she had no mind to answer (3, p. 94).

У запропонованому реченні задіяна полінегачія у фреймовій позиції, що складається з експліцитно вираженого заперечення на граматичному рівні *she had no mind to answer* – «вона не збиралася відповідати», імпліцитного відтінку неточності *apparently* – «мабуть, швидше за все» та невербальної дії *averted her face* – «відвернутися». Остання дія пояснюється шляхом застосування вербальних знаків.

Часто один і той самий невербальний засіб може надавати нового конотативного забарвлення аксіологічним висловлюванням. Наприклад, вислів *to shrug one's shoulders*, що у перекладі семантизує ідею «стиснути плечима».

John Knightley looked at him with amusement, then shrugged his shoulders, and said, 'I could not have believed it even of him' (4, p. 461).

Вираз *shrugged his shoulders* слугує ідентифікатором невпевненості, підозри та недовіри словам співрозмовника.

Don't shrug your shoulders like that. Don't be so indifferent (5, p. 135).

Негачія тут виражена експліцитно за допомогою спонукальних речень та частки *not* на граматичному рівні, а також імпліцитно – за рахунок невербалики. Із контекстуального оточення можна помітити, що це словосполучення виражає не лише заперечення, але й байдужість до співрозмовника.

Lord Henry shrugged his shoulders. 'My dear fellow as if I cared!' (5, p. 160).

У цьому випадку, так само як і в попередньому, означально індивідуальний характер висловлювання пояснює, що мовець, стиснувши плечима, демонструє свою байдужість, навіть презирство до ситуації, а його слова *as if I cared* – «ніби мені не все одно» лише підкреслюють його ставлення.

You shrug your shoulders? I am telling you the truth (5, p. 6).

Ця комунікативна одиниця у формі риторичного запитання виражає негачію імпліцитно на стилістичному рівні. Вона не лише традиційно позначає заперечення, але й виражає подив.

Заперечення – це елемент значення речення, який вказує на те, що зв'язок, що встановлений між компонентами речення, на думку мовця в реальності не існує. Тобто, негачія, негативне судження по своїй суті заперечує будь-яке явище буття, а тому корелює із категорією небуття.

Невербальні засоби комунікації, які відносяться до проксеміки та кінесики, комплексно відображають емоційний стан мовця:

He trembled, and his face glowed: all his rudeness and his surly harshness had deserted him: he could not summon courage, at first, to utter a syllable, in reply to her questioning look, and her murmured petition (3, p. 264); *The girl grew white, and trembled. She clenched her hands together, and her voice seemed to catch in her throat. 'You are not serious, Dorian?'* she murmured (5, p. 79).

Слід зауважити, що негация може бути експлікована ознаками референтів *trembled* – «затремтів», *his face glowed* – «його обличчя залилося фарбою», *grew white* – «зблідніла», *clenched her hands together* – «зціпила руки докупи», *voice seemed to catch in her throat* – «здавалося, що голос застряв в її горлі», семантизуючи збудженість та підвищену емоційність.

Невербальні засоби екстеріоризації категорії заперечення безпосередньо пов'язані з сенсорними системами: зором, слухом, смаком, нюхом, тактильними відчуттями [5, с. 150]. У цьому домені використовуються різноманітні екстралінгвістичні засоби (сміх, тривалі паузи, затримка дихання тощо):

I stared full at him, and laughed scornfully (3, p. 154); *Hareton did not appear to feel this thread; so the tears sprang into her eyes with indignation. 'You bring the pony', she exclaimed, turning to the woman, 'and let my dog free this moment!'* (2, p. 165).

Комунікант доволі емоційно виражає реакцію обурення, роздратування, що передається невербально за допомогою просодичного компонента *the tears sprang into her eyes with indignation* – «від обурення її очі наповнились сльозами».

У нашому дослідженні були використані різні, релевантні до топіку, методи пошуку, концептуальний підхід до структурних одиниць текстів та контрастивні аспекти [10, с. 173].

Емпіричний матеріал статті базується на прикладах англомовного художнього дискурсу. Дослідження було проведене на емпіричному матеріалі, зібраному на 4716 сторінках. Він складається з 1200 мовних одиниць із заперечним значенням, серед них 1053 випадки мононегативності та 151 випадок полінегативності. Таким чином, співвідношення мононегативності до полінегативності 7 до 1.

Вербально негация виражена 755 повнозначними частинами мови, серед яких 76 іменників (*disappointment, failure, disbelief, nonsense, disapproval*), 196 дієслів (*to give up, to end, to fail, to hate, to disappear*), 192 прикметника (*uneven, unusual, unbearable, seedless, disgraced*), 85 займенників (*none, nobody, nothing, no one*) та 206 прислівників (*never, regardlessly, impatiently, hardly, unflatteringly, hopelessly*). Службові частини мови склали 674 одиниці, серед них було 12 прийменників (*except of, excluding, opposite to, unlike*), 29 сполучників (*neither ... nor, unless, lest*) та 633 частки (*not, no*). Відповідно, співвідношення повнозначних частин мови до неповнозначних становить до 4.

Таким чином, підтверджується теза про мононегативність англійської мови, а також високу валоративність вербальних знаків у річизі коментування невербальних.

Перспективним вважаємо подальше наукове осмислення метазнаків парадигми НІЩО відсутність, лакунарність, негация, заперечення в їх філософському та лінгвокогнітивному статусах.

ВЕРБАЛЬНЫЕ И НЕВЕРБАЛЬНЫЕ СПОСОБЫ КАТЕГОРИЗАЦИИ НЕГАЦИИ

С. А. Швачко, д-р филол. наук, профессор;

И. К. Кобякова, канд. филол. наук, доцент;

Н.И. Сахарова, магистр

Сумский государственный университет,
ул. Римского-Корсакова, 2, г. Сумы, 40007, Украина
E-mail: shvachko.07@ukr.net

Исследование фокусируется на лексических, грамматических, морфемных и синтаксических маркерах категории негации. Особое внимание уделяется вербальным и невербальным средствам категоризации негации, их взаимодействию в англоязычном дискурсе. Идентифицируются случаи эксплицитного, имплицитного значения. Подтверждается идея о мононегативности изучаемой макросистемы. Осмысливается онтология метазнаков категории негации. Отдельно анализируются перспективы дальнейшего творческого поиска.

Ключевые слова: категория негации, имплицитное и эксплицитное отрицание, полинегативность, мононегативность, вербальные и невербальные средства экспликации негации.

VERBAL AND NON-VERBAL MEANS OF NEGATION

Shvachko S. O., Doctor of Philology, Professor;
Kobyakova I. K., Doctor of Philosophy, Associate Professor;
Sakharova N. I., magistr
Sumy State University,
2, Rimskogo-Korsakova St., Sumy, 40007, Ukraine

The research focuses on lexical, grammatical, morphemic and syntactic markers of category Negation. Negation as an interlingua discipline, is closely connected with philosophy, logics, psychology. The totality of paper is objectified by the raise problem. The modi of language, speech and speech behaviour motivate the research of dichotomy of polar phenomena – yes :: no; present :: absent; good :: bad. The verbal and non-verbal markers of negation are being analyzed explicitly and implicitly. The empiric data prove that mononegation is preferable in the English language. Mononegation is the major tendency of the modern English language. Ontology of the English relevant metasigns is being sought after. The article deals with negation as a semantic and pragmatic category, which is considered to be universal and peculiar in every language at that. The perspective vectors are thought over.

Keywords: *category of negation, implicit and explicit, polynegation, mononegation, verbal and non-verbal means, metasigns, English language*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо. Нарис феноменологічної антології / пер. з франц. В. Лях, П. Тарашук. – К.: Основи, 2001. – 854 с.
2. Солодухо Н. М. Понимание онтологического статуса небытия / Н. М. Солодухо // Известия КГАСУ. – 2006. – №1(5). – С.126–128.
3. Долинин К. А. Интерпретация текста: французский язык / К. А. Долинин. – М.: КомКнига, 2005. – 304 с.
4. Солощук Л. В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англомовному дискурсі / Л. В. Солощук. – Х.: Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2006. – 300 с.
5. Шендельс Е. И. Имплицитность в грамматике / Е. И. Шендельс // Вопросы романо-германской филологии: сб. науч. тр. МГПИИЯ им. М. Тореца. – 1977. – 112 с.
6. Куцепал С. В. Феноменологічна онтологія Ж.-П. Сартра: Діалектика буття та ніщо / С. В. Куцепал // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Сер. Філософія. Політологія. – 2004. – Вип. 68-69. – С. 28–32.
7. Мовчан Д. В. Семантичний та функціонально-прагматичний аспекти антонімії іменників сучасної німецької мови: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Мовчан Діана Василівна; Херсон: Херсон. держ. ун-т., 2012. – 20 с.
8. Швачко С. А. Лингвистические концепты аспекта негация / С. А. Швачко // Сучасні лінгвістичні парадигми: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (19 березня). – ГПМ, 2014. – С. 369–374.
9. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
10. Швачко С. О. Концептуальний підхід до структурних одиниць текстів: контрастивні аспекти / С. О. Швачко, І. К. Кобякова, Т. О. Анохіна // Вісник Сумського державного університету. Серія Філологія. – 2007. – № 2. – С. 173–179.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Cecelia Ahern Thanks for the Memories. – London: Harper Collins Publishers, 2008. – 489 p.
2. George R. R. Martin A Storm of Swords 1: Steel and Snow. – London: Harper Voyager, 2011. – 623 p.
3. Emily Bronte Wuthering Heights. – London: Harper Collins Publishers, 2011. – 408 p.
4. Jane Austen Emma. – London: Harper Collins Publishers, 2011. – 592 p.
5. Oscar Wilde. The Picture of Dorian Gray. – London: Harper Voyager, 2010. – 272 p.

LIST OF REFERENCES

1. Sartre J.-P. Being and Nothingness: An Essay on Phenomenological Ontology / Transl. from French by V. Lyakh, P. Tarashchuk. – Kyiv: Osnovy, 2001. – 854 p.
2. Solodukho N. M. The Understanding of the Ontological Status of Non-existence/ N. M. Solodukho. – Izvestiya KGACU, 2006 №1(5). – P. 126–128.
3. Dolynyn K. A. Interpretation of the Text: the French Language / K. A. Dolynyn. – M.: KomKnyha, 2005. – 304 p.
4. Soloshchuk L. V. Verbal and Nonverbal Components of Communication in the English Discourse / L. V. Soloshchuk. – Kh.: Kharkivskyi nats. un-t im. V. N. Karazina, 2006. – 300 p.
5. Shendels E. Y. Implicitly in the Grammar / E. Y. Shendels // Voprosy romano-hermanskoj philolohii: sb. nauch. tr. MHPYYIa ym. M. Toreza. – 1977. – 112 p.

6. Kutsepal S. V. Fenomenological Ontology by J.-P. Sartre: Dialectics of existence and non-existence / S. V. Kutsepal // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka. Ser. Filosofiiia. Politologiiia. – 2004. – № 68-69. – P.28-32.
7. Movchan D. V. Semantic and Pragmatically Functional Aspects of Noun Antonyms in Modern German Language: dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.04 / Movchan Diana Vasylivna; Kherson : Kherson.derzh.un-t, 2012. – 20 p.
8. Shvachko S. A. Linguistic Concepts of the Aspect of Negation / S. A. Shvachko // Modern Linguistic Paradygmes: Materials of the International Scientific and Practical Conference (19 March). – GIIM, 2014. – P. 369-374.
9. Linguistic Encyclopedic Dictionary / Chief edit. V. N. Yartseva. – Moskow : Sov. entsyklopediya, 1990. – 685 p.
10. Shvachko S. O. Conceptual approach to Structural text units : contrastive aspects / S. O. Shvachko, I. K. Kobayakova, T. O. Anokhina // Visnyk Sumskoho derzh. un-tu, Seriya Philologia. – 2007. – № 2. – P. 173–179.

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Cecelia Ahern Thanks for the Memories. – London : Harper Collins Publishers, 2008. – 489 p.
2. George R. R. Martin A Storm of Swords 1: Steel and Snow. – London : Harper Voyager, 2011. – 623 p.
3. Emily Bronte Wuthering Heights. – London : Harper Collins Publishers, 2011. – 408 p.
4. Jane Austen Emma. – London : Harper Collins Publishers, 2011. – 592 p.
5. Oscar Wilde The Picture of Dorian Gray. – London: Harper Voyager, 2010. – 272 p.

Надійшла до редакції 1 лютого 2015 р.